

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Μετά την αποξήρανση

ι. Τάση “αυτογνωμόνου καταλήψεως”

Όσο ο δούρκος είναι νωπός η όλη ατμόσφαιρα γεννά, επαναλαμβάνουμε, ανησυχία: ό,τι η λίμνη στο δυθό έτρεφε και συντηρούσε αιώνες έρχεται δίαια στην επιφάνεια για να γίνει αντικείμενο θλίψης και απώθησης. “Μαύρισε ο τόπος, γέμισε ψόφια ψάρια ο δούρκος. Τι να ‘δλεπες. Ένα χάλι. Έκλαιγε η καρδιά σου”.¹

Το χέλι έρχεται στην επιφάνεια. Δύσκολα κατατίθενται τα προαισθήματα που δημιουργεί, μέσα στη μελαγχολία της μαύρης λάσπης, αυτό το σύμβολο του ξεγλιστρήματος, της υπεκφυγής και της ευελιξίας, αλλά συνάμα και της κρυψινοίας και της υπουλότητας. Η εικόνα του σύντομα θα σθήσει. Όμως, άλλες αμεσότητας θα τη διαδεχθούν. Ιδιαίτερα ανησυχητική ήταν επίσης η εμφάνιση ποτικιών που κατακυρίεψαν το νεκρό υγρότοπο. Οι σιωπηλές μετακινήσεις τούτου του μικρού τρωκτικού, που προξενεί παράδοξα φόβο και αγωνία, παραπέμπει σε ό,τι καταστρέφεται αργά και σταθερά αλλά και σε ό,τι φθείρει και φθείρεται από το δόντι του χρόνου. Έχει κανείς την εντύπωση ότι εικόνες παρήλασαν μετά την καταστροφή του λιμναίου καθρέπτη, κατέθεσαν μηνύματα και εξαφανίσθηκαν για να αφήσουν ελεύθερη τη ζωή να συνεχισθεί, προδαίνοντας η ίδια σε ισχυρή απώθηση των επίδουλων μηνυμάτων που την αναστάτωναν.

Το νερό υποχωρεί, φυσικά, πρώτα από τα όρια της λίμνης. Και είναι ο οριακός αυτός τόπος που πρώτος αποστραγγίζεται και γίνεται κατάλληλος για γεωργική καλλιέργεια. Εκεί στην παραλίμνια γη προς τη ΒΑ πλευρά ιδίως της λίμνης, η αποκαλυφθείσα έκταση αποτελεί πρόκληση για τους μικρούς καλλιεργητές των γειτονικών παραλίμνιων χωριών. Η αίσθηση του ήσσονος παραπτώματος, για την οποία έγινε λόγος σε προηγούμενο κεφάλαιο –μπρος στη μεγάλη δίαιη επέμβαση του κράτους στο λιμναίο τοπίο, επ’ ωφελεία ενδεχομένως άλλων ανωτέρων, απρόσωπων και αγνώστων–, είναι, συνειδητά ή ασυνείδητα, παρούσα.

1. 60χρονη Επιταλιώτισσα, σύζυγος πρώην ελεύθερου αλιέα.

Πάμπολλες είναι οι εκθέσεις στην Οικονομική Εφορία Κρεστένων γύρω στις αρχές της δεκαετίας του '70 σχετικά με ελέγχους "διά την εξακρίδωσιν καταλήψεως και αυθαιρέτου χρήσεως κτήματος του δημοσίου επί του αποκαλυφθέντος πυθμένου της αποξηρανθείσης λίμνης Αγουλινίτσας". Σύμφωνα με τις εκθέσεις αυτές, το κάθε φορά καταληφθέν "αυτογνωμόνως" και καλλιεργηθέν "αυθαιρέτως" τμήμα από το δημόσιο εν λόγω κτήμα δεν ξεπερνούσε –"κατ' οπτικόν προσδιορισμόν" και δάσει λοιπών στοιχείων της ανωτέρω υπηρεσίας– το ένα ή τα δύο στρέμματα. Η τιμωρία του μικροκαλλιεργητού προβλέπεται τυπικά τουλάχιστον άμεση. Έτσι, κατά παντός αυθαιρέτου καταπατητού θα εκινείτο η προβλεπόμενη διαδικασία: αποζημίωση του δημοσίου για ετήσιο μίσθωμα και διοικητική αποβολή από την έκταση του δημοσίου.²

Προκαλεί εντύπωση η ταχύτατη διαδικασία σύνταξης εκθέσεων εις βάρος μικρών καταπατητών στην Αγουλινίτσα. Βέβαια στην προκειμένη περίπτωση, η στάθμη και τα όρια της λίμνης δεν γνωρίζουν τις τεράστιες διακυμάνσεις των εσωτερικών λιμνών, όπως είδαμε στην περίπτωση της Κάρλας. Δεν έχουμε το φαινόμενο μεγάλων παραλίμνιων εκτάσεων που άλλοτε τις διεκδικεί η λίμνη και άλλοτε η στεριά. Δεν υπάρχει έτσι παραλίμνια γη τέτοιας έκτασης, μεταξύ ανωτάτης και κατωτάτης στάθμης, που από καιρό σε καιρό και επί δεκαετίες να γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ των κατά διαστήματα υποψηφίων ιδιοκτητών παραλίμνιου εδάφους. Πάντως, αυτή η σπουδή του καθορισμού κατασταλτικών μέτρων κατά των μικρών γεωργών, κι αν ακόμα πλήρως δεν εφαρμόσθηκαν,³ πέραν της χρονικής περιόδου και της πολιτικής συγκυρίας στην οποία εξεδηλώθη, αποδεικνύει για άλλη μια φορά, σε πλαίσιο εδώ γαιοκτητικών ζητημάτων, ότι οι νόμοι ψηφίζονται για τους μικρούς παραβάτες. Βρίσκεται δε πάντα τρόπος νομιμοποίησης των μεγάλων τοιούτων. Θέμα φυσικά παμπάλαιο που παραπέμπει στην περίφημη παρομοίωση που ανέφερε ο Ανάχαρις στον Σόλωνα σχετικά με τους γραπτούς νόμους, ότι τούτοι δεν διαφέρουν καθόλου "από τους ιστούς της αράχνης, αλλ' όπως εκείνοι όσους μεν αδύνατους και λεπτούς συλλαμβάνουν τους κρατούν, οι δυνατοί όμως και οι πλούσιοι τους διαπερνούν".⁴

2. Πρόκειται κυρίως για γεωργούς από Σαμικό, Ράχες, Ανεμοχώρι. Η αποζημίωση θεωρητικά ανήρχετο σε 1.000 δρχ. κατά στρέμμα που προσδιοριζέτο στο 1/3 της κατ' εκτίμηση κατωτάτης αξίας της αντίστοιχης παραγωγής.

3. Μέχρι μια οριογραμμή οι καταπατηθείσες εκτάσεις (ενός ή δύο στρεμμάτων κάθε φορά) κατοχυρώθηκαν υπέρ των μικρών καλλιεργητών. Πρόκειται για έκταση που για το σύνολο των παραλίμνιων κοινοτήτων υπολογίζεται στα 1.000 στρ. περίπου.

4. "Τόν οὖν Ἀνάχαριν πυθόμενον καταγελᾶν τῆς πραγματείας τοῦ Σόλωνος οἰόμενον γράμμασιν ἐφέξειν τὰς ἀδικίας καὶ πλεονεξίας τῶν πολιτῶν, ἃ μηδὲν τῶν ἀρχαίων διαφέρειν, ἀλλ' ὡς ἐκεῖνα τοὺς μὲν ἀσθενεῖς καὶ λεπτοὺς τῶν ἀλίσκομένων καθέξειν, ὑπὸ δὲ τῶν δυνατῶν καὶ πλουσίων διαρραγῆσθαι", Πλουτάρχου, *Σόλων* (1975, 421).

Σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα του Πίνακα 1, η αδύνατη γεωργική δομή των παραλίμνιων κοινοτήτων της Αγουλινίτσας που ήταν πρόδλημα το 1961 –στο πλαίσιο των κριτηρίων του κλασικού μοντέλου ανάπτυξης– εξακολουθεί να παραμένει πρόδλημα και το 1991.

Πίνακας 1
Εκμεταλλεύσεις και εκτάσεις αυτών κατά είδος καλλιέργειας παραλίωνων κοινοτήτων
της Αιολίντσας 1961-1991 (εκτάσεις σε στρέμ.)

Κοινότητες	Εκμεταλλεύσεις	Εκτάσεις	Μέση έκταση εκμετάλλευσης	Εκτάσεις κατά είδος καλλιέργειας							
				Ετήσιες καλλιέργειες		Δενδρώδεις καλλιέργειες		Άμπελοι και σταφιδάμπελοι		Λοιπές εκτάσεις (λιβάδια βοσκότοποι, αγροαναψύσεις)	
				Εκμ.	Έκτ.	Εκμ.	Έκτ.	Εκμ.	Έκτ.	Εκμ.	Έκτ.
Επιτάλιο 1961 1991	469 366	8.560 7.954	18,3 21,7	354 262	4.140 5.238	121 290	1.368 2.481	314 46	2.146 91	110 59	1.496 144
Ανεμοχώρι 1961 1991	138 121	3.770 2.524	27,3 20,8	123 77	1.642 1.204	134 101	571 970	122 26	989 79	73 22	683 271
Σαμικό 1961 1991	132 101	3.810 2.419	28,9 24,0	125 70	2.040 1.222	129 89	305 1.119	91 19	560 39	99 3	899 39
Κάτω Σαμικό 1961 1991	80 115	2.222 2.733	27,7 23,8	78 75	1.653 1.517	76 28	178 1.449	53 24	190 37	4 63	201 30
Ράγες 1961 1991	58 91	2.185 2.780	32,1 30,5	67 70	1.137 1.222	68 89	371 1.119	61 19	416 39	43 3	269 39

Δυστυχώς δεν διαθέτουμε τα αντίστοιχα στοιχεία του Πίνακα 2 για την πριν την αποξήρανση περίοδο.⁵ Στο βαθμό που τα δεδομένα του Πίνακα 2 είναι ορθά, η διαφορά των τωρινών εκτάσεων κατά κοινότητα, σε σχέση με τις αντίστοιχες του Πίνακα 1, οφείλεται σε δύο παράγοντες:

– Στη γνωστή μεθοδολογική διαφοροποίηση καταγραφής των εκτάσεων: ο Πίνακας 2 εικονίζει το σύνολο των καλλιεργημένων εκτάσεων στην περιοχή της κοινότητας, ανεξάρτητα του τύπου κατοικίας του καλλιεργητή.

– Στα έργα εγγείων βελτιώσεων της περιοχής: θα χρειασθούν ίσως ειδικές έρευνες κατά κοινότητα, ώστε να προσδιορισθεί η επίδραση αυτών των βελτιώσεων, ανεξάρτητα από την ίδια την αποξήρανση.

Η γεωργία στην Αγουλινίτσα.

5. Υπενθυμίζουμε ότι αρχείο αυτών των δεδομένων στην κεντρική σχετική υπηρεσία δεν υφίσταται τουλάχιστον για τα έτη πριν το 1970. Σε επίπεδο κοινοτήτων, ακόμα και στην κύρια παραλίμνια κοινότητα της έρευνας, τα εν λόγω στοιχεία δεν υπήρχαν.

Πίνακας 2
Δελτίο Ετήσιας Γεωργικής Στατιστικής Έθνεσ, έτος 1995 (εκτάσεις σε στρέμ.)

Κοινότητες	Καλλιεργούμενες εκτάσεις		Αροτραίες καλλέργειες		Γη λαχανόκηπων		Δενδρώδεις καλλέργειες		Αμπέλια και σταφιδάμπελα		Αγροάναυση
	Σύνολο	ποτίστηκαν	Σύνολο	ποτίστηκαν	Σύνολο	ποτίστηκαν	Σύνολο	ποτίστηκαν	Σύνολο	ποτίστηκαν	
Επαύλιο	29.485	14.535*	19.960	12.515*	1.636	1.600	3.035	420	455	—	4.399
Ανεμοχώρι	4.500	1.508	1.527	1.267	151	141	1.870	50	333	—	979
Σαμικό	7.457	327	2.067	155	150	121	5.060	51	180	—	—
Κάτω Σαμικό	4.883	4.183	3.443	3.283	310	310	76	178	53	—	—
Ράγες	3.384	1.253	1.589	1.094	99	99	1.614	60	82	—	—

* Στο αντίστοιχο Δελτίο της Στατιστικής του 1991, από τον αυτό συνολικό αριθμό στρεμμάτων του Επαύλιου, φέρονται ως "εκτάσεις που ποτίστηκαν : 23.930 στρ."!

Εν αναμονή της διανομής, πάντως, κλήρου πολλοί αλιείς δεν έφυγαν. Δεδομένου ότι η αποξήρανση έγινε στο τέλος της δεκαετίας του '60 και αρχές του '70, είναι δύσκολο και εδώ να διακρίνουμε τι ποσοστό αγροτικής εξόδου στα παραλίμνια χωριά –σύμφωνα με τον Πίνακα 3– οφείλεται στην αποξήρανση της λιμνοθάλασσας και τι στη γενικότερη τότε τάση εξόδου.

Πίνακας 3

Πραγματικός πληθυσμός παραλίμνιων κοινοτήτων της Αγουλινίτσας

Κοινότητες	1951	1961	%	1971	%	1981	%	1991	%
Επιτάλιο (παραλία)	2.682	2.462	-8,2	1.956	-20,5	1.815 (54)	-4,3	1.752 (155)	+2
Ανεμοχώρι	582	602	+3,4	487	-19	422	-13,3	404	-4,2
Ράχες	346	321	-7,2	233	-27,4	287	+23,2	376	+31,0
Άνω Σαμικό	593	628	+5,9	523	-16,7	540	+3,2	540	0,0
Κάτω Σαμικό	386	431	+11,6	368	-14,6	416	+13,0	515	+23,8
Αγρίδι	79	71	-10,1	81	+14,1	60	-23,5	75	+25,0

Υπολογίζεται ότι μόνον ένα ποσοστό της τάξεως του 10% από το συνολικό πληθυσμό των διβαράδων και των ελεύθερων αλιέων εγκατάλειψαν την κοινότητά τους. Η μικρή μείωση πληθυσμού κατά τη δεκαετία 1971-1981 στο Επιτάλιο αλλά και η αύξηση στις μικρές κοινότητες, Ράχες, Σαμικό, και Κάτω Σαμικό, αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στην προσμονή μιας ενδεχόμενης διανομής που αφορούσε πρώτα τους αλιείς αλλά στη συνέχεια όλο τον πληθυσμό. Αναφέρονται περιπτώσεις ναυτικών, επίσης στο Σαμικό, οι οποίοι δεν ταξίδευαν εν αναμονή της διανομής.

Η αποκαλυφθείσα έκταση της Αγουλινίτσας τεμαχίσθηκε σε 12 περίπου τεμάχια ορθογωνίου κυρίως παραλληλογράμμου και έκτασης 185-200 στρ. έκαστο. Έτσι τεμαχισμένη δόθηκε προς καταμερισμό των χρήσεών της, διακρινόμενων σε δύο μεγάλες κατηγορίες: γεωργικής και εξω-γεωργικής χρήσης. Βάσει των διαθέσιμων στοιχείων, ο εν λόγω καταμερισμός εμφανίζεται στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 4
Χρήσεις γης της πρώην λίμνης Αγουλινίτσας (σε στρ.)

Γεωργική χρήση		15.991,5
Καλλιεργούμενη γη	12.424,5	
Κτηνοτροφική χρήση	3.567	
Εξω-γεωργική χρήση		10.868
Έκταση για ΟΤΕ και για παράκτιο σταθμό	2.510	
Αεροδρόμιο	~ 200	
Σκουπιδότοπος Αγουλινίτσας (έκταση κατά την έναρξη λειτουργίας)	148	
Δρόμοι και κανάλια	~ 2.500	
Άγονες εκτάσεις	~ 5.500	
Σύνολο		26.849,5

Η διαχείριση των εδαφών γεωργικής χρήσης ανήκε στο Υπουργείο Οικονομικών και από το 1972, με την 95/75 πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου, υπάγεται στο Υπουργείο Γεωργίας.

Πριν δούμε αναλυτικότερα τις παραπάνω χρήσεις, όπως έχουν καταγραφεί στον Πίνακα 4, ας υπενθυμίσουμε ότι ο συγκεκριμένος υπολογισμός του οικονομικού οφέλους από την όλη λειτουργία της λίμνης περιορίσθη στο εξής δεδομένο: στις εισπράξεις από τις πωλήσεις ψαριών και δη απλώς των εξαχθέντων. Ο υπολογισμός αυτός περιλαμβάνεται στη μελέτη που διεξήχθη δέκα χρόνια πριν την αποξήρανση. Για το έτος, έτσι, 1956-57 υπολογίσθηκε ότι εξήχθησαν από τη λίμνη 76.500 οκάδες ψάρια και χέλια με μέση τιμή 21 δρχ. η οκά (Καλίνσκις, 1958, σ. 35). Ο όλος υπόλοιπος λιμναίος πλούτος με το σύνολο των συνδεδεμένων μ' αυτόν δραστηριοτήτων –αλιευτικών και αυτών βιοτεχνικού χαρακτήρα– αγνοήθηκε.

Σε αντιπαράθεση αυτού του οφέλους, προβλήθηκε ως δεδομένη για μετά την αποξήρανση η διανομή τής προς αποξάλυψη γης και η καλλιέργειά της με σταθερά αυξανόμενες αποδόσεις. Όλες οι πρόσοδοι, υπενθυμίζουμε, εμφανίζονταν με προοπτική τουλάχιστον τριπλασιασμού και τετραπλασιασμού. Της διανομής μη πραγματοποιηθείσας, όλες οι προοπτικές παρέμειναν μετέωρο βήμα. Κι αν ακόμα είχαν γίνει οι τελειότερες και ακριδέστερες μετρήσεις αυτών των μεγεθών, το πρόβλημα είναι ότι στη θέση της αφανισμένης υδάτινης πηγής αναδύθηκε μια χαίνουσα πηγή προβλημάτων που η σοβαρότητά τους αντιστοιχεί στην αγνοημένη λιμναία πολύπλευρη προσφορά.

ii. Εκμίσθωση εκτάσεων μετά μισθώματος

Καθώς τα νερά αποστραγγίζονταν, η γη γέμιζε σιγά σιγά άγρια χόρτα και φύκια. Όταν, έτσι, το 1975 θεωρήθηκε ότι ήταν έτοιμη ν' αποδοθεί προς γεωργική χρήση, κάποια δυσπιστία υπήρχε διάχυτη: δίσταζε στην αρχή κανείς να καλλιεργεί. Για το λόγο αυτόν, όπως συχνά αναφέρεται, "δίνανε τα πρώτα χρόνια πολλά στρέμματα, επειδή δεν πήγαινε εύκολα κανείς να σπείρει". Ένας αόριστος φόδος που γρήγορα, φαινομενικά τουλάχιστον, υποχώρησε.

Η μίσθωση των εκτάσεων της αποξηρανθείσας λίμνης γίνεται πάντα σύμφωνα με τις διατάξεις της 95/75 πράξης του Υπουργικού Συμβουλίου και έχει την έννοια άσκησης της γεωργικής εκμετάλλευσης από γεωργούς και κτηνοτρόφους των όμορων προς αυτές κοινοτήτων.

Βάσει των πινάκων του ΤΟΕΒ Αγουλινίτσας για το έτος 1997, η κατανομή παραχωρηθέντων εδαφών για γεωργική και κτηνοτροφική εκμετάλλευση, έναντι ενοικίου, κατά παραλίμνια κοινότητα, έχει ως εξής:

Πίνακας 5
Εκμισθωμένες εκτάσεις της πρώην λίμνης Αγουλινίτσας

Κοινότητες	Καλλιεργητικά			Κτηνοτροφικά		
	Αριθμός μισθωτών	Εκμισθωμένα στρέμματα	Συνολικό μίσθωμα	Αριθμός μισθωτών	Εκμισθωμένα στρέμματα	Συνολικό μίσθωμα
Επιτάλιο	361	3.804	28.530.000	28	1.690	6.760.000
Καλλίκωμο	211	3.223	24.172.500			
Α. Σαμικό	118	1.925	14.437.500			
Κ. Σαμικό	99	1.333	9.997.500			
Ανεμοχώρι	63	1.009	7.567.500			
Ράχες	58	940,5	7.053.750			
Αγρίδι	12	190	1.425.000			
Στροφυλιά						
Ράχες ⁶				31	1.877	7.508.000
Σύνολο	922	12.424,5	93.183.750	59	3.567	14.268.000

Πηγή: ΤΟΕΒ. Διεύθυνση Γεωργίας Πύργου, 1997.

6. Συμπεριλαμβάνονται οι κτηνοτρόφοι όλων των κοινοτήτων πλην του Επιταλίου.

Το μερίδιο από χωριό σε χωριό διαφοροποιείται. Έτσι, για μεν το Επιτάλιο είναι γύρω στα 10 στρ., για τα υπόλοιπα χωριά γύρω στα 13 στρ.. Οι όροι εκμίσθωσης υποτίθεται ότι είναι καθοριστικοί για την όλη γεωργική αποδοτικότητα. Οι κυριότεροι εξ αυτών έχουν ως εξής:

- Δεν επιτρέπεται καταρχήν η υπεκμίσθωση του μισθίου των παραχωρηθεισών εκτάσεων.
- Η μίσθωση των τελευταίων είναι γενικώς για ένα χρόνο. Αρχίζει από την ημερομηνία της κλήρωσης και λήγει την ημερομηνία κλήρωσης της επόμενης καλλιεργητικής περιόδου, μη δυνάμενης να παραταθεί πέραν του ενός έτους.
- Οι μισθωτές μπορούν και καλλιεργούν θεωρητικά ό,τι κατά την κρίση τους θεωρούν προσφορότερο. Την ημερομηνία πάντως της λήξης της μίσθωσης θα πρέπει να έχουν περισυλλέξει τα προϊόντα της καλλιέργειάς των.
- Οι μισθωτές καλλιεργητές, εφόσον συλλέξουν τα προϊόντα της καλλιέργειάς των πριν από τη λήξη της μίσθωσης και δεν προτίθενται να επιχειρήσουν στη συνέχεια άλλη καλλιέργεια, δεν επιτρέπεται να υπεκμισθώσουν το μίσθιό τους σε κτηνοτρόφους για δόσκηση, αλλά οι κτηνοτρόφοι μπορούν να δόσκουν ελεύθερα τα ζώα τους στα μίσθια των καλλιεργητών 20 ημέρες μετά τη συγκομιδή. Η πρόθεση δε των καλλιεργητών για δεύτερη καλλιέργεια δηλώνεται εγγράφως στη Διεύθυνση Αγροτικής Ανάπτυξης, το αργότερο 20 ημέρες μετά τη συγκομιδή των προϊόντων της κύριας καλλιέργειας.
- Το μίσθωμα των εκτάσεων ορίζεται στις επτά χιλιάδες πεντακόσιες (7.500) δρχ. ανά στρέμμα για τα καλλιεργητικά τεμάχια και στις τέσσερις χιλιάδες (4.000) για τα κτηνοτροφικά, το οποίο καταβάλλεται εφ' άπαξ μέχρι την ημερομηνία λήξεως της μίσθωσης.
- Ως προς τους δικαιούχους μίσθωσης, αυτοί πρέπει να είναι εγγεγραμμένοι στα δημοτολόγια ή μητρώα μιας των όμορων κοινοτήτων, τουλάχιστον την τελευταία πενταετία, και να ασκούν το γεωργικό τους επάγγελμα σ' αυτήν, έστω και αν προσωρινά κατοικούν σε διπλανή κοινότητα, η οποία δεν θα απέχει πάντως από αυτήν στην οποία κατοικούν πάνω από 20 χλμ.⁷

Δικαιούχοι γενικώς κρίνονται:

- Έγγαμοι ή χήροι άνδρες κατά κύριο επάγγελμα αγρότες, αρχηγοί της οικογενειακής γεωργικής εκμετάλλευσης.

7. Η πενταετής εγγραφή στα δημοτολόγια ή μητρώα δεν ισχύει για τους κριθέντες δικαιούχους τα προηγούμενα χρόνια. Άτομα για τα οποία συντρέχει στο πρόσωπό τους η πενταετής προϋπόθεση εγγραφής στα δημοτολόγια ή μητρώα, κατοικούν όμως σε μακρινές κοινότητες ή δήμους και επανέρχονται στην κοινότητά τους για μόνιμη κατοικία, για την κρίση τους ως δικαιούχων απαιτείται διετής τουλάχιστον συνεχής παραμονή στην κοινότητα.

- Έγγαμες γυναίκες σύζυγοι αγροτών ή χήρες αγρότισσες, αρχηγοί γεωργικής εκμετάλλευσης.
- Ανύπανδροι άνδρες και γυναίκες κατά κύριο επάγγελμα αγρότες-αγρότισσες, εφόσον ο γονέας αυτών δεν συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις να κριθεί δικαιούχος. (Οι άρρενες θα πρέπει να έχουν εκπληρώσει τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις ή να έχουν νόμιμα απαλλαγεί από αυτές, οι δε θήλεις να είναι άνω των 22 ετών).
- Ανύπανδροι άνδρες ή γυναίκες κατά αποκλειστικό επάγγελμα αγρότες ή αγρότισσες, ηλικίας 26 ετών και άνω, μέλη τριμελούς τουλάχιστον οικογένειας στην οποία έχει κριθεί και γονέας δικαιούχος.⁸

Ο καθορισμός της έκτασης του μεριδίου και η διαδικασία κλήρωσης των καλλιεργητικών τεμαχίων έχει ως εξής: Το σύνολο των προς μίσθωση εκτάσεων της λίμνης διαιρείται με το σύνολο των μεριδίων των δικαιούχων –τον αριθμό των οριστικώς κριθέντων μισθωτών– όλων των κοινοτήτων και το πηλίκον αυτής της διαίρεσης δηλώνει τα στρέμματα του ενός μεριδίου. Στη συνέχεια, ο αριθμός των στρεμμάτων κάθε τεμαχίου, όπως αυτός εμφανίζεται στα οικεία στοιχεία της Διεύθυνσης Αγροτικής Ανάπτυξης (Δ.Α.Α.), διαιρείται με τον, κατά τον ανωτέρω τρόπο, προκύψαντα αριθμό στρεμμάτων του ενός κλήρου και το πηλίκον της διαίρεσης αυτής εκφράζει το συνολικό αριθμό των μεριδίων που θα συμπεριληφθούν σε κάθε τεμάχιο.⁹ Πριν την κάθε κλήρωση, η παραπάνω Διεύθυνση αναρτά σε κάθε κοινότητα πίνακα των οριστικά κριθέντων δικαιούχων και των τεμαχίων με τον αντίστοιχο αριθμό κλήρων που θα τοποθετηθούν σε αυτά. Τα στρέμματα για μίσθωση που αναλογούν σε κάθε κοινότητα καθορίζονται από το σύνολο των μεριδίων των δικαιούχων της κοινότητας. Με δάση δε το συνολικό αριθμό των μεριδίων σε κάθε κοινότητα, καθορίζονται και τα τεμάχια στα οποία θα τοποθετηθούν δικαιούχοι.

Η μίσθωση γίνεται με κλήρωση και κατ' εξαίρεση, όπου αυτό δεν είναι εφικτό, με επιλογές. Ο χορηγούμενος κλήρος έχει ως εξής:

8. Βάσει δε ειδικότερων κριτηρίων δικαιούχοι κρίνονται :

- οι γεννηθέντες (έγγαμοι ή χήροι άνδρες ή γυναίκες) το έτος 1932 και εντεύθεν,
- οι μη έχοντες αναπηρία άνω του 67%.

Δεν κρίνονται δικαιούχοι:

Οι ασφαλισμένοι στο ΤΕΒΕ, οι εργολάβοι οικοδομών (που απασχολούν έστω και ένα άτομο στην εργασία τους), οι κάτοχοι και οι οδηγοί μηχανημάτων ΔΧ και αυτοκινήτων και οι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ και ΤΣΑ, οι εν γένει επαγγελματίες (έμποροι, βιοτέχνες, δενζινοπώλες), οι πρόωρα συνταξιοδοτηθέντες αγρότες, οι μικροεπαγγελματίες, οι έχοντες εισόδημα άνω του 1.000.000 δρχ. βάσει των δεδαιώσεων φορολογικού εισοδήματος ή εργάτες άνω των 125 ημερομισθίων το χρόνο.

9. Ο αριθμός των τεμαχίων στα οποία διαιρείται το σύνολο των προς μίσθωση εκτάσεων της λίμνης ανέρχεται συνήθως στα είκοσι. Έτσι, σχηματίζονται 20 ομάδες για την κλήρωση, οι οποίες κατά κανόνα μετά διαλύονται.

- Μικροεπαγγελματίες: μισό μερίδιο εάν έχουν έως τρία προστατευόμενα μέλη¹⁰ και ένα μερίδιο από τέσσερα προστατευόμενα μέλη και άνω.
- Ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ, με αριθμό ημερομισθίων από 10 ως 125: μισό μερίδιο εάν έχουν μέχρι και τρία προστατευόμενα μέλη και ένα μερίδιο από τέσσερα προστατευόμενα μέλη και άνω.¹¹
- Γεωργοί (έγγαμοι άνδρες, γυναίκες, χήροι, χήρες, διαζευγμένοι σύζυγοι συνταξιούχων ΟΓΑ): μέχρι και με δύο προστατευόμενα μέλη, ένα μερίδιο. Από τρία ως τέσσερα προστατευόμενα μέλη, ενάμισυ (1 1/2) και από πέντε και επάνω, δύο μερίδια.

Σε καμιά περίπτωση το σύνολο των μεριδίων που χορηγείται σε μια οικογένεια δεν μπορεί να είναι ανώτερο των δυόμισυ κλήρων και δεν μπορούν να κριθούν πάνω από δυο άτομα σε μια οικογένεια δικαιούχοι, είτε καλλιεργητικού είτε κτηνοτροφικού μεριδίου.¹²

Σαφώς πάντως “στις απαγορεύσεις και στους περιορισμούς για τους καλλιεργητές” αναφέρεται 1) ότι δεν κρίνονται δικαιούχοι οι έχοντες ιδιοκτησία οι ίδιοι και τα μέλη της οικογενείας τους, συνολικά, άνω των σαράντα στρεμμάτων, και 2) ότι η όποια υπεκμίσθωση συνεπάγεται κυρώσεις εφόσον διαπιστωθεί από τις αρμόδιες επιτροπές ή ομάδες εργασίας και αποφανθούν περί τούτου, ότι δηλαδή ο μισθωτής υπεκμίσθωσε τον κλήρο του· τούτος θεωρείται έκπτωτος του κλήρου του από το χρόνο που συντελέσθηκε η υπεκμίσθωση, ο δε δεύτερος μισθωτής θεωρείται αυθαίρετος καλλιεργητής

10. Προστατευόμενα μέλη θεωρούνται: α) ο σύζυγος ή η σύζυγος εφόσον ασκεί γεωργικό επάγγελμα, β) τα τέκνα κάτω των 22 ετών, ανεξαρτήτως επαγγέλματος, γ) τα τέκνα άνω των 22 ετών τα ασκούντα γεωργικό επάγγελμα και συγκατοικούνται με τον δικαιούχο, δ) οι φοιτητές, οι σπουδαστές, οι στρατιώτες.

11. Στους κάτω των 70 ημερομισθίων χορηγείται μερίδιο κατά τις επόμενες παραγράφους:

i) Ανύπαντροι άνδρες και γυναίκες ηλικίας άνω των 26 ετών, με γονέα δικαιούχο, μέλη τριμελούς τουλάχιστον οικογένειας: μισό μερίδιο.

ii) Ανύπαντροι άνδρες και γυναίκες ηλικίας από 22 μέχρι 26 ετών, χωρίς γονέα δικαιούχο: μισό μερίδιο.

iii) Ανύπαντροι άνδρες και γυναίκες ηλικίας άνω των 26 ετών, χωρίς γονέα δικαιούχο: 1 μερίδιο.

Όταν μια οικογένεια αποτελείται από ανύπανδρα αδέρφια που συγκατοικούν και έχουν κοινή οικονομία, τότε κρίνεται ο ένας δικαιούχος και οι υπόλοιποι προσμετρούνται ως προστατευόμενα μέλη.

12. Κατά παρέκκλιση των παραπάνω περιοριστικών για το μέγεθος των μεριδίων διατάξεων, διατηρεί η ίδια η επιτροπή, στο πλαίσιο της Δ.Α.Α., το δικαίωμα με κοινωνικά κριτήρια να χορηγεί μισό μερίδιο σε δικαιούχο πέραν του δικαιουμένου μεριδίου, καθώς και ένα μερίδιο σε άτομα που εμφανίζουν ειδικές ανάγκες και δεν έχουν κριθεί δικαιούχοι, αυτοί ή άλλα μέλη της οικογενείας του, εφόσον πολλαπλώς αποδεικνύεται, από τα προσκομισθέντα παραστατικά, η ειδική ανάγκη.

και επιβάλλεται σε αυτόν πρόστιμο ανερχόμενο στο επταπλάσιο του καθορισθέντος τιμήματος.

Εφόσον η υπεκμίσθωση συντελέσθηκε τον προηγούμενο χρόνο, πέραν του τιμήματος αυθαίρετης καλλιέργειας, θεβαιώνονται σε βάρος του και υπέρ του δημοσίου, στην αρμόδια ΔΟΥ, τα έσοδα από την καλλιέργεια που τούτος εισέπραξε.

Ορισμένες φορές ο τόνος περί απαγορεύσεων γίνεται αυστηρότερος: “Σε περίπτωση που διαπιστωθεί υπεκμίσθωση, ο μισθωτής αποκλείεται παντελώς στο μέλλον να κριθεί δικαιούχος”.¹³

Απορεί κανείς μ’ αυτή τη λεκτική αυστηρότητα περί του παραπτώματος της υπεκμίσθωσης, όταν είναι σαφές ότι η τελευταία και κοινό μυστικό είναι και εν πολλοίς, όπως αναφέρθηκε και για την περίπτωση της Κάρλας, μοιραία επιδεβλημένη. Επαναλαμβάνουμε, οι δυναμικές καλλιέργειες προϋποθέτουν και δυναμικούς όρους παραγωγής. Δεν είναι τυχαίο το ότι ως επώδός επαναλαμβάνεται και εδώ η κοινή διαπίστωση από την πλειονότητα των παραλίμνιων κατοίκων: “Λίγοι ωφελούνται από τα κτήματα της λίμνης: αυτοί που έχουν τα μηχανήματα και τα κεφάλαια”. “Οι περισσότεροι δεν βγαίνουν να καλλιεργήσουμε οι ίδιοι”.

Από το σύνολο των εκμισθωμένων στρεμμάτων (12.425), τα 7.705, ήτοι το 62%, καλλιεργούνται με δαμδάκι και τα 3.765, ήτοι το 30%, με καλαμπόκι· τα υπόλοιπα με μπουστάνικα. Ας σημειωθεί ότι το 80% των εδαφών θεωρείται γόνιμο. Η άρδευση όλων γίνεται με καταιονισμό: υπόγειο δίκτυο από το φράγμα εκτροπής του Αλφειού. Υπάρχει και εγκατεστημένο στραγγιστικό δίκτυο (στραγγιστικό αντλιοστάσιο Αγουλινίτσας).

Είναι πολύ συνηθισμένο οι γεωργοί ενοικιαστές να εξηγούν γενικά γιατί δεν συμφέρει στους μη έχοντες τα μηχανικά μέσα και τα κεφάλαια ν’ ασχοληθούν με την καλλιέργεια αυτοί οι ίδιοι. Τα σταθερά έξοδα κατά στρέμμα πριν την καλλιέργεια ή πριν την εκμίσθωση, αναλυόμενα και αθροιζόμενα, αποτελούν μια σταθερή βάση συζήτησης. “Υπολόγισε: 7.500 δρχ. το στρ. ενοίκιο, 7.000 το ΤΟΕΒ (κατά στρ.) για πότισμα, βάλε σπόρους, λιπάσματα, φυτοφάρμακα, ενοίκιο για το τρακτέρ. Άσε τα μεροκάματα τα δικά μας, δεν τα μετράμε... Έτσι, αγανακτεί κανείς, το δίνει για 300.000 δρχ. το μερίδιο και ησυχάζει. Για λίγους έγινε η αποξήρανση”.¹⁴

Πάντως, και οι ίδιοι να μην ασχολούνται με τη γεωργία στα εδάφη της πρώην λίμνης, γνωρίζουν όλοι την πορεία των αποδόσεων:

- “Όταν άρχισαν να καλλιεργούν μέσα, τα πρώτα χρόνια πήγαιναν πολύ καλά· τα εδάφη ήτανε ξεκούραστα, είχανε μεγάλες αποδόσεις. Ύστερα

13. Παράγραφος 4 των όρων της εκμίσθωσης.

14. 61χρονος πρώην διδαράς, Επιταλιώτης.

άρχισαν σιγά σιγά να πέφτουν. Το σιτάρι 2-3 χρόνια άντεξε, είχε απόδοση. Μετά έδγαινε μαύρο, κανείς δεν μας εξήγησε γιατί”.

- “Μέσα στη λίμνη η πατάτα (Φλεβάρη – Μάρτη) στα χοντρά τα χώματα, στην τύρφη, έδγαινε μαύρη και δεν πουλιότανε. Στην αρχή δάλαμε και φυστίκι αράπικο. Έπεσε έπειτα η τιμή”.
- “Το 1977 που άρχισε να καλλιεργείται το βαμβάκι, είχε απόδοση 570 κιλά/στρέμμα. Πέρσι (1996) κατέδηκε στα 250 με 300 κιλά. Το καλαμπόκι από 1.300 έπεσε στα 800. Αλλά και έξω από τη λίμνη έχουνε πέσει οι αποδόσεις”.¹⁵
- “Στο βαμβάκι έχει πέσει σε μερικά σημεία αρρώστια, μικρότερο το καρύδι· πέρσι έπιασε 150 κιλά το στρέμμα και φέτος είναι 200. Μπορεί η γη να έχει αποκτήσει μικρόδια· ή οι σπόροι να φταίνε για τους ιούς και η μονοκαλλιέργεια”.¹⁶

Πέρα από την άφευκτη έως τώρα υπεκμίσθωση, ως λόγος της “μη επιτυχίας” της γεωργίας στην πρώην λίμνη, από την πλευρά των γεωργών, αναφέρονται οι αυτοί ακριδώς που είδαμε και για την Κάρλα:

- Μίσθωση των μεριδίων κατά αντιπαραγωγικό τρόπο· κάθε χρόνο ο μισθωτής υποχρεώνεται ν’ αλλάξει θέση. “Τη μια χρονιά το μερίδιο εδώ, την άλλη εκεί”. Με την αιτιολογία ότι όλα τα εδάφη δεν είναι ίδια και ως εκ τούτου η εν λόγω αλλαγή γίνεται για ν’ αποφευχθούν οι αδικίες. Βασικός ωστόσο λόγος αυτής παραμένει η αποτροπή δημιουργίας όρων χρησιςκτησιακών απαιτήσεων.
- Καθυστέρηση στη διανομή των μεριδίων. “Αντί να δοθούν τον Οκτώβρη δίνονται ακόμη και το Φλεβάρη”. “Το έδαφος δεν έχει την περιποίηση που χρειάζεται για ν’ αποδώσει (όργωμα, ξεκούραση). Έχει ανάγκη κανονικά από δύο οργώματα και *φρεζάρισμα*. Φέτος δεν τα έχουνε μοιράσει, γιατί θέλουνε να φέρουνε σπαράγγια· αυτό μένει δέκα χρόνια· δγαίνει εδώ είκοσι μέρες πιο νωρίς από την Ισπανία”.¹⁷
- “Εάν ήτανε δικό μου θα έκανα επιστημονική εργασία. Θα το φρόντιζα· τώρα κάθε χρόνο ο κλήρος αλλάζει χέρια”.¹⁸
 - Το μέγεθος των δαπανών πριν αρχίσει η καλλιέργεια και οι καταβολές σε ΓΟΕΒ και ΤΟΕΒ είναι για τους νεότερους και φτωχότερους δικαιούχους, και δη για τους γόνους πρώην αλιέων, πραγματικός βραχνάς. “Όταν

15. 53χρονος γεωργός, Επιταλιώτης. Απο πίνακα πάντως “κατανομής καλλιεργειών και αποδόσεων στα αρδευτικά έργα λίμνης και ιδιωτικών αγροτεμαχίων” του ΤΟΕΒ, οι αποδόσεις βαμβάκιού το 1996 ήταν 250 κιλά ανά στρέμμα και του καλαμποκιού 1.000.

16. 45χρονος γεωργός, Επιταλιώτης.

17. Φεβρουάριος 1998. 56χρονος γεωργός, Επιταλιώτης.

18. 40χρονος γεωργός, Επιταλιώτης. Πρόκειται για συνηθισμένη φράση ιδιαίτερα των νέων γεωργών όλων των παραλίμνιων εκεί κοινοτήτων.

δεν πληρώνεις ΓΟΕΒ και ΤΟΕΒ, ενοίκιο, νερό, αποστράγγιση, περνάς δικαστήριο και πληρώνεις είκοσι μέρες φυλακή”.¹⁹

Παραθέτουμε μια κοινοποίηση από δικηγόρο του ΓΟΕΒ σε ακτήμονα παραλίμνιο κάτοικο.

“Ο πελάτης μου ΓΟΕΒ μου έδωσε εντολή να εγείρω εναντίον σας αγωγή για οφειλή σας που αφορά την καταβολή μισθωμάτων τέως λίμνης Αγουλινίτσας έτους 1992 εκ δρχ. 91.481 πλέον τόκων και εξόδων. Πριν από κάθε ενέργειά μου ενώπιον δικαστηρίου και προκειμένου να αποφύγετε εμπλοκή σας σε δίκη, σας παρακαλώ όπως εντός 20 ημερών από της λήψεως της παρούσης να επικοινωνήσετε μαζί μου για την τακτοποίηση της οφειλής σας προς τον ΓΟΕΒ, άλλως θα προδώ στην κατάθεση σχετικής αγωγής” (Πύργος, 24.9.1997).

Δεδομένης της αταξίας του όλου θέματος των αποξηράνσεων, η παραπάνω κοινοποίηση παραπέμπει και αυτή στην παρομοίωση του Ανάχαρη: στους γραπτούς νόμους οι οποίοι ως ιστοί της αράχνης παγιδεύουν τους αδύναμους τη στιγμή που οι ισχυροί τους διαρρηγνύουν ανενόχλητοι.

Σε ό,τι αφορά τον κτηνοτροφικό κλήρο, δικαίωμα συμμετοχής έχουν οι κτηνοτρόφοι των όμορων κοινοτήτων, καθώς και οι μετακινούμενοι του δάσους Στροφυλίας Ραχών, οι οποίοι είχαν κριθεί και τα προηγούμενα χρόνια δικαιούχοι.²⁰ Το μέσο μέγεθος του κλήρου αυτού ανέρχεται σε 60 στρ.. Δικαιούχοι δε είναι οι έγγαμοι ή άγαμοι κτηνοτρόφοι ανεξαρτήτως ηλικίας, οι οποίοι έχουν την οικονομική και νομική ευθύνη της εκμετάλλευσης (λήψη κυρίως των επιδοτήσεων στο όνομά τους) σε σχέση με τον αριθμό των επιδοτούμενων ζώων. Δεν κρίνονται δικαιούχοι κτηνοτροφικού μεριδίου οι πρόωρα συνταξιοδοτηθέντες, οι έχοντες αριθμό αιγοπροβάτων κάτω των δέκα πέντε και οι έχοντες δηλωθέντα αριθμό ζώων πέραν των εξακοσίων ενήλικων προβάτων. Επιπλέον, δεν κρίνονται δικαιούχοι του εν λόγω μεριδίου οι αυθαίρετα δόσκοντες τα ζώα τους σε δημόσιες δασικές εκτάσεις.²¹

Σχετικά με τις απαγορεύσεις, η πιο σημαντική αφορά αυτήν που δεν επιτρέπει στους κτηνοτρόφους να καλλιεργήσουν το μερίδιό τους με μη κτηνοτροφικά φυτά. Σε αντίθετη περίπτωση, επιβάλλεται, θεωρητικά πάντα, στον κτηνοτρόφο πρόστιμο ανερχόμενο στο επταπλάσιο του καθορισθέντος τιμή-

19. 38χρονος γεωργός της γειτονιάς του Μπόικου.

20. Ή είναι διάδοχοι κτηνοτρόφοι, οι οποίοι κατά τα προηγούμενα χρόνια εκρίνοντο δικαιούχοι και εφόσον αποτελούν ενιαία και ξεχωριστή οικογένεια. Οι απαγορεύσεις και οι περιορισμοί όμοια και εδώ, όπως έχουν καθορισθεί στο κείμενο της Περιφερειακής Διεύθυνσης Ηλείας.

21. Για τον ανύπαντρο κτηνοτρόφο, προκειμένου να κριθεί δικαιούχος κτηνοτροφικού κλήρου, δεν πρέπει να έχει κριθεί ο γονέας αυτού δικαιούχος κτηνοτροφικού μεριδίου. Οι διατάξεις για τη χορήγηση μεριδίου στα τέκνα καλλιεργητών εφαρμόζονται αναλόγως και στα τέκνα των κτηνοτρόφων για τη χορήγηση του καλλιεργητικού κλήρου.

ματος καλλιεργητικού κλήρου, ενώ αποκλείεται στο μέλλον από το να είναι δικαιούχος. Επιτρέπεται ωστόσο η καλλιέργεια κτηνοτροφικού κλήρου με μονοετή κτηνοτροφικά φυτά.²²

Απαγορεύεται όμοια και για τους κτηνοτρόφους η υπεκμίσθωση του κλήρου. Και στα όρια του κτηνοτροφικού μεριδίου η αθέτηση των υποχρεώσεων συνεπάγεται, θεωρητικά, ανστηρότητα κυρώσεων: διάλυση της μισθωτής σχέσης, κήρυξη του μισθωτού εκπτώτου, τον μελλοντικό του αποκλεισμό από το να είναι δικαιούχος κ.ο.κ.. Στην πραγματικότητα, εκτός από τις κυρώσεις σχετικά με τις περιπτώσεις όπου υπάρχει καθυστέρηση πληρωμής του μισθίου, δεν υπέπεσε στην αντίληψή μας άλλη μορφή κυρώσεων.

Θα χρειαζόταν και εδώ μια ειδική μελέτη των αντιπαραθέσεων γεωργών και κτηνοτρόφων στο πεδίο της αποξηραμένης λίμνης. Η παλιά αντίθεση των δύο αυτών βασικών ομάδων του πρωτογενή τομέα για τον έλεγχο των πηγών υπάρχει πάντα. Αλλά τώρα, κάθε τέτοιος έλεγχος διενεργείται σε τοπίο όπου οι παρενέργειες της ανθρώπινης δράσης επ' αυτών των πηγών έχουν δημιουργήσει ήδη ένα προηγούμενο. Το γεγονός αυτό δίνει στην εν λόγω αντιπαράθεση μια ιδιόμορφη οικολογική διάσταση. Το ποιος επιδαρύνει λιγότερο το ήδη καταπονημένο περιβάλλον αρχίζει να προωθείται, διακριτικά, ως κριτήριο ελέγχου των πηγών. Τίποτα προς το παρόν δεν είναι ευκρινές. Όλα θα εξαρτηθούν από τα κριτήρια που θα ορίσει κανείς για τη μέτρηση της επιδράσεως αυτής, έξω φυσικά από τις σκοπιμότητες και το πλέγμα των πελαταικών σχέσεων.

22. Σε έκταση για αριθμό ενήλικων προβάτων μέχρι 100 ίση με την έκταση του ενός καλλιεργητικού μεριδίου που αντιστοιχεί στην Κοινότητα του κτηνοτρόφου, προσ αυξημένη για αριθμό ενήλικων προβάτων πέραν των 100 με ένα στρέμμα για κάθε 10 μικρά ζώα ή μία αγελάδα και μέχρι 50 στρ..

iii. “Αίσθημα καταφρόνιας”

Στο χώρο των πρώην αλιέων όλων των κατηγοριών –διδαράδων και ελεύθερων– σε όλα τα παραλίμνια χωριά της Αγουλινίτσας και κυρίως στο Επιτάλιο ακούγεται συχνά μια φράση με την οποία οι προαναφερθέντες συνοψίζουν, τρόπον τινά, την κοινή τους μοίρα από τη στιγμή της αποξήρανσης έως σήμερα. Πρόκειται για φράση ακαλαίσθητη που η αναγραφή της δημιουργεί πρόβλημα στην αναγνωστική ευαισθησία! Το μόνο αντίδοτο είναι, διαβάζοντάς τη, να φαντασθεί κανείς το αποτυπωμένο σε ένα πρόσωπο αίσθημα καταφρόνιας που η μικρή πρόταση περικλείει και καταμαρτυρεί. “Μας πέταξαν, εμάς της λίμνας, όπως πετάει κανείς την τρίχα από το ζυμάρι”. Λακωνικότατη αναπαράσταση της βίαιης αποβολής από το χώρο όπου πήρε μορφή, σκληρά και καρτερικά, η ταυτότητα του αλιέα και που αίφνης, χωρίς καν να ρωτηθεί, πετάχθηκε στη στεριά με τη μεγαλύτερη αδιαφορία, από μέρους των πρωταγωνιστών της αποξήρανσης.

Οι αλιείς γνώρισαν σε όλο της το μεγαλείο αυτή την παγωμάρα των απρόσωπων οργάνων της γραφειοκρατικής δύναμης, όταν το κράτος, “αυτό το παγερό απ’ όλα –όπως το αποκαλούσε ο Νίτσε– τα παγερά τέρατα”,²³ όντως προκλητικά αδιαφορεί. Ριγμένοι έξω, διώνουν τον πόνο της απαξίωσης, όσο ιδιαίτερα γίνεται συνείδηση πως το υφάδι με τους κρυφούς και φανερούς δρόμους επικοινωνίας με τον κόσμο της λίμνης και, μέσω αυτού, με την κοινωνία έξω ξεφτά τελειωτικά. “Όχι μόνο δεν μας ρώτησαν, αλλά και για τίποτε δεν μας υπολόγισαν· σαν την τρίχα που βγάζει κανείς από τη ζύμη”.

Δεν είναι μόνο που καμία στην ουσία αποζημίωση δεν δόθηκε, ούτε το ότι δεν ελήφθη ουδεμία πρόνοια για την αντιμετώπιση της οικονομικής κατά πρώτον απορίας στην περίοδο που ακολούθησε την αποξήρανση. Ήταν ιδιαίτερα ο δύσβατος δρόμος προσαρμογής στη νέα πραγματικότητα:

“Από τον καιρό που κατάλαβα τον εαυτό μου”, διηγείται ένας πρώην ελεύθερος αλιέας, “έκανα ψαρική δουλειά. Μετά που στράγγισαν τη λίμνη πήρα τη γκλίτσα. Με χρέος αγόρασα μια εκατοσταριά πρόβατα. Αλλά μέσα σε δύο χρόνια άλλη καταστροφή· χάθηκε πάνω από το μισό κοπάδι από κακή

23. Φ. Νίτσε (1983, σ. 87).

διάγνωση του κτηνιάτρου. Είπε πως είχανε δυο τρεις βαθμούς κοκκιναντεριά, ενώ είχαν πέντε βαθμούς. Από τη στενοχώρια μου τυφλώθηκα. Από εγκεφαλικό έμεινα σχεδόν τυφλός... Θολά σε βλέπω. Τόση ήτανε η αγανάκτησή μου από την εκμετάλλευση και από τον κτηνίατρο που παρα λίγο να κάνω φόνο. Έβαλα μικρό το παιδί να φυλά το κοπάδι. Έβοσκαν χόρτο μέσα στη λίμνη. Το χώμα ήταν ακόμα με υγρασία, μπορεί να είχε και μικρόβια..."²⁴

Όσο οι ταλαιπωρίες είναι μεγαλύτερες τόσο οι αλλοτινές υποσχέσεις των επισήμων επαναλαμβάνονται κατά λέξη: "Ο διευθυντής παραρτήματος αλιείας", συνεχίζει ο ίδιος συνομιλητής, "μας είχε υποσχεθεί: σε δεδομένη στιγμή αποξηράνσεως δικαιούστε αποζημίωση. Το μόνο που πήραμε ήταν στα τρία χρόνια 50 με 60 δρχ., δηλαδή 180 το πολύ δρχ. ο κάθε αλιέας".

Τόσο ο συνεταιρισμός του διδαριού όσο και οι σύλλογοι των ελεύθερων αλιέων όχι μόνο δεν διαλύθηκαν μετά την αποξήρανση, αλλά εισήλθαν σε νέα φάση προσπάθειών για να πετύχουν κάποια αποζημίωση. Οι αγωγές αποζημιώσεων κατά του ελληνικού δημοσίου γίνονται από το σύνολο των ανωτέρω οργάνων. Όταν, μετά το 1972, οι αποκαλυφθείσες εκτάσεις είναι πλέον δημόσια ιδιοκτησία, οι αξιώσεις προσαρμόζονται στη λογική των υποτιθέμενων ρεαλιστικών υποσχέσεων. Έτσι, η γενική συνέλευση (στις 11.3.1973) του Σωματείου Ελεύθερων Αλιέων Άνω Σαμικού "αποφαίνεται ομοφώνως: άπαντα τα μέλη του Συλλόγου τα οποία ηγείρομεν αγωγήν αποζημιώσεως κατά του Ελληνικού Δημοσίου, λόγω αποξηράνσεως της λίμνης Αγουλινίτσης, εις την οποίαν εργαζόμεθα ως ελεύθεροι αλιείς, διά δρχ. 42.000 έκαστος, αποφασίζομεν όπως περιορίσωμεν τας αξιώσεις μας κατά του Ελληνικού Δημοσίου εις το ανωτέρω ποσόν των δρχ. 42.000 δι' έκαστον μέλος, παραιτούμενοι δε πάσης αξιώσεώς μας, εκ της αιτίας αυτής, κατά του Δημοσίου".

Οι προσπάθειες διαπραγματεύσεων συνεχίζονται, ενώ τοπικό τμήμα της Ελληνικής Χωροφυλακής φροντίζει να ειδοποιεί για τη λήξη της θητείας των Δ.Σ. των Σωματείων. Με έγγραφο, λ.χ., το Αστυνομικό Τμήμα Κρεσσένων (αρ. πρωτ. 13/56/11 - 13/2/1972) προς το Σύνδεσμο Ελευθέρων Αλιέων Άνω Σαμικού ειδοποιεί: "Έχομεν την τιμήν να παρακαλέσωμεν υμάς όπως μας αποστείλητε ει δυνατόν το ταχύτερον πίνακα Διοικητικού Συμβουλίου και Εξελεγκτικής Επιτροπής, καθ' όσον έληξεν η θητεία τούτου, άλλως θέλομεν υποβάλει πρότασιν διαλύσεως του συνδέσμου σας" (Διοικητής του Τμήματος).

Μετά το τέλος της επταετίας οι ελπίδες για αποζημίωση αναζωπυρώνονται. Παραθέτουμε σχετική επιστολή των ελεύθερων αλιέων του Επιταλίου της 3/3/1977 προς τον βουλευτή Ηλείας Αθ. Κανελλόπουλο.

24. 78χρονος, πρώην ελεύθερος αλιέας από το Επιτάλιο.

“Σας πληροφορούμεν ότι εις τον Άρειον Πάγον συζητήθηκε την 16.2.77 υπόθεσις των Ελευθέρων Αλιέων δι’ αποξημίωσιν αυτών, λόγω του ότι διά της αποξηράνσεως της λίμνης εστερήθησαν των πόρων που εσυντηρούσαν τις οικογένειές τους και διά την οποίαν υπόθεσιν δεν εξεδόθη εισέτι η σχετική απόφασις. Παρακαλούμεν θερμώς όπως ενδιαφερθήτε ίνα η εκδοθησομένη απόφασις είναι ευνοϊκή δι’ ημάς. Ωσαύτως παρακαλούμεν όπως ενδιαφερθήτε και μας χορηγηθή ανάλογος κλήρος εκ των γαιών της λίμνης, διότι στερούμεθα περιουσίας και μοναδικόν πόρον ζωής είχομεν το επάγγελμα του αλιέως και το οποίον δυστυχώς εχάσαμεν προς γενικήν μας απόγνωσιν”.

Ορισμένοι πρώην αλιείες, κυρίως διβαράδες, όταν είδαν ότι έπρεπε να ξεχάσουν την περίπτωσι διανομής κλήρου, επρότειναν –σε κρατικούς παράγοντες– την επαναλειτουργία ενός μικρού μέρους της λίμνης ως ιχθυοτροφείου. Θα επανέλθουμε αργότερα επί του θέματος.

iv. Εξω-αγροτική χρήση

Με την αποξήρανση της λιμνοθάλασσας, ο σύνολος χώρος της δίνει την εντύπωση ότι αποσπάσθηκε στην ουσία από τη δεσμευτική κυριαρχία του πρωτογενή τομέα. Ανά πάσα στιγμή τα εδάφη της μπορούν να αποτελέσουν τη βάση ποικίλων χρήσεων των άλλων οικονομικών τομέων, υποσκοιάζοντας τον πρωτογενή της χαρακτήρα. Όσο δε περισσότερο προχωρημένη, από τεχνολογική άποψη, είναι η εξω-αγροτική χρήση τόσο η λογική του αναπόδραστου των εξελίξεων επιβάλλεται. Μπρος στην επιβλητικότητα ενός αεροδρομίου, λόγου χάριν, ποιος μπορεί να σκεφτεί το χαμό του ζαμπορολιού, του χελιού, της αχιβάδας. Όλα μοιάζουν, μ' αυτή τη σύγκριση, είδη μηδαμινά του παρελθόντος, με μοιραία την πορεία προς τη λήθη της εγκατάλειψης.

Θα παραθέσουμε επιγραμματικά τις εκεί εξω-αγροτικές χρήσεις για να έχουμε μια εικόνα της τωρινής κατάστασης της πρώην λίμνης.

– Έκταση του ΟΤΕ: Ενώ ακόμη εκτελούνται τα έργα της αποξήρανσης, αρχίζουν οι διαπραγματεύσεις γι' αυτή την έκταση των 2.510 στρ. μεταξύ της ανωτάτης και κατωτάτης στάθμης της λίμνης στη δυτική όχθη. Ανήκουσα στην Κοινότητα Επιταλίου, η έκταση αυτή πωλήθηκε το 1976 στον ΟΤΕ αντί δέκα εκατομμυρίων δραχμών. Επί έτη συζητείται η αξιοποίηση των εκτάσεων του ΟΤΕ, όλες δε οι ενέργειες έχουν καταλήξει έως τη χρονική στιγμή της επιτόπιας εργασίας στον εξής σχεδιασμό:

Δημιουργία παράκτιου σταθμού θραχέων κυμάτων ΟΛΥΜΠΙΑ ΡΑΔΙΟ. Κέντρο εκπομπής, έδρα: Επιτάλιο. Μελέτη: Τηλεπικοινωνιακές εγκαταστάσεις, Διεύθυνση Δικτύων, Δομικές εργασίες, Οδοποιία, Διεύθυνση δομικών και Η/Μ έργων. Επίδραση: Διεύθυνση δικτύων – Τεχνικό τμήμα μελετών και κατασκευών. Συνολικός προϋπολογισμός έργου – Κέντρο ελέγχου εκπομπής λήψεων: 4.000.000.000. Ανάδοχος: ΓΕΝΕΡ.

Όσο η έκταση έμεινε έρημη, οι προσπάθειες για αξιοποίηση ιχθυοκαλλιεργικής φύσεως δεν έλειψαν. Η σχεδιασμένη εγκατάσταση του τηλεπικοινωνιακού σταθμού κοντά στο διδαρόσπιτο έθεσε ήδη, όπως θα δούμε, το ερώτημα, κατά πόσον ο σταθμός αυτός θα επιδράσει δυσμενώς στην υγεία των κατοίκων της περιοχής, αλλά και στο οικοσύστημα γενικότερα.

– *Αεροδρόμιο*: Έκταση 185 στρ. στα δυτικά της πρώην λιμνοθάλασσας, που παραχωρήθηκε καταρχάς με (την υπ' αρ. 118/1984) απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου στο Ταμείο Προστασίας της Ελαιοπαραγωγής του Ν. Ηλείας, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες των αεροψεκασμών (καταπολέμηση δάκου – αερολιπάνσεις). Από το 1980 υπήρχε ήδη υποτυπώδης διάδρομος κατασκευασμένος από το στρατό για τα ραντίσματα. Στις αρχές Μαρτίου του 1990 αρχίζουν οι εργασίες για το αεροδρόμιο, με προοπτική τη λειτουργία του με κανονικές πτήσεις της Ολυμπιακής Αεροπορίας (ΟΑ). Οι εργασίες αφορούσαν ανέγερση πέντε αιθουσών, κατασκευή κιγκλιδωμάτων, μεταφορά των εγκαταστάσεων παρασκευής γεωργικών φαρμάκων που εχρησιμοποιούντο για τους αεροψεκασμούς,²⁵ ελαιοχρωματισμούς και επέκταση του δικτύου ύδρευσης. Η ΥΠΑ ζήτησε από το Ταμείο Ελαιοπαραγωγών Ηλείας να της δοθεί δωρεάν η υπάρχουσα στο χώρο του αεροδρομίου αποθήκη ή, σε περίπτωση κωλύματος, να παραχωρηθεί έναντι λογικού μηνιαίου μισθώματος.

Το καλοκαίρι του 1990 ο κατασκευασμένος διάδρομος του αεροδρομίου μήκους 1.100 μ. μπορούσε να δέχεται μικρά μόνο αεροπλάνα 30-50 θέσεων, τα ψεκαστικά και άλλα μικρού τύπου, που δεχόταν μέχρι τότε. Αισιοδοξία εκφράστηκε από τοπικούς παράγοντες σχετικά με μελλοντική επέκταση του αεροδρομίου, για την εξυπηρέτηση και διεθνών πτήσεων με προορισμό την Ολυμπία. Το φθινόπωρο του 1990 προσγειώνεται το πρώτο αεροσκάφος ΝΤΟΡΝΙΕ στο αεροδρόμιο Επιταλίου που μεταφέρει επισήμους και άλλους επιβάτες για την εορτή των εγκαινίων.²⁶

Μεταξύ των δασικών έργων που είχε προγραμματίσει η Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών της Νομαρχίας Ηλείας για το 1991, είχε προβλεφθεί και η βελτίωση του αεροδρομίου του Επιταλίου με την επέκταση του αεροδιαδρόμου και άλλων έργων που θα αφορούσαν την εύρυθμη λειτουργία του. Το όλο, ωστόσο, έργο θεωρήθηκε τότε προβληματικό, επειδή ο αεροδιάδρομος οδηγούσε κατ' ευθείαν στο γειτονικό ξηραντήριο.

Δύο μόνο πτήσεις φιλοξένησε το αεροδρόμιο. Μετά από ένα έτος θεωρήθηκε ασύμφορη η διατήρηση της λειτουργίας του και έτσι ανακοινώθηκε επισήμως, το φθινόπωρο του 1992, η προσωρινή διακοπή των πτήσεων από την ΥΠΑ, με την επιφύλαξη επαναλειτουργίας του όταν και εάν εκδηλωνόταν ενδιαφέρον για εκτέλεση εμπορικών πτήσεων. Το αεροδρόμιο περιορίστηκε έκτοτε στην εξυπηρέτηση ραντιστικών και πυροσβεστικών αεροπλάνων. Ελπίδες επαναλειτουργίας του δεν έλειψαν ποτέ, σε συνδυασμό πάντα με την εξυπηρέτηση διεθνών πτήσεων σχετικών με την Ολυμπία.

25. Τα γεωργικά φυτοφάρμακα είναι τοξικά και εύφλεκτα· προς τούτο, η απομάκρυνσή τους θεωρείται απαραίτητη σε περίπτωση λειτουργίας του αεροδρομίου ως πολιτικού.

26. Τον τότε αντιπρόεδρο της Κυβερνήσεως, Α. Κανελλόπουλο, την υφυπουργό, κ. Φ. Πετραλιά, κ.ά..

– *Σκουπιδότοπος Αγουλινίτσας*: 148 στρ. στην αρχή, με σιωπηρή επέκταση κατά μήκος του γιαλού έως περίπου τα 600 στρ.. Στην ακτοταinia της αποξηρανθείσας λίμνης, μεταξύ Επιταλίου και Ανεμοχωρίου, λειτουργεί με υπουργική απόφαση σκουπιδότοπος δεχόμενος απορρίμματα των Δήμων Πύργου, Ζαχάρως και Κοινοτήτων του γύρω χώρου, συμπεριλαμβανομένου και του Επιταλίου. Η αποτυχία μεταφοράς του στην τοποθεσία Τριανταφυλλιά²⁷ είχε ως συνέπεια την περαιτέρω επέκτασή του. Τα μέτρα τα οποία προτάθηκαν, μετά από μελέτη του Εθνικού Μετσόδιου Πολυτεχνείου το 1990 για την αποφυγή μόλυνσης, θα αναφερθούν στο οικείο κεφάλαιο περί του περιβάλλοντος.

– *Οικισμός παραθεριστών*: Το πρώτο σπίτι που χτίστηκε στην παραλία του Επιταλίου ήταν το 1964, εγκαινιάζοντας μια εποχή που άφηνε πίσω αυτή των θερινών διακοπών στις καλαμοκαλύδες, μεταξύ λίμνης και θάλασσας.

Εκατέρωθεν του δρόμου που συνδέει το Επιτάλιο με την παραλία, στον Αιγιαλό, έχει αναπτυχθεί οικισμός από το 1993. Η περιοχή δεξιά και αριστερά της κοίτης του Αλφειού είναι Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου,²⁸ στην οποία περιορίζονται οι καλλιέργειες και η κτηνοτροφία και επιτρέπονται μόνο έργα υποδομής και φραγμάτων. Η δόμηση στον ίδιο τον οικισμό Αιγιαλού-παραλίας είναι αξιοσημείωτα αυθαίρετη. Κατά μήκος δε της πρώην ακτοταinίας της λιμνοθάλασσας προς την κατεύθυνση της Στροφυλιάς έχουν κτισθεί πολυάριθμα αυθαίρετα. Η πραγματοποιηθείσα, το 1997, κατεδάφισή τους από κατεδαφιστικά συνεργεία του ΥΠΕΧΩΔΕ και η εικόνα –με όλα τα χώματα και τις πέτρες– των ερειπίων τους, λίγο πιο κάτω από το σκουπιδότοπο, είναι το αποκαρδιωτικότερο θέαμα της αποξηραμένης Αγουλινίτσας.

– *Τουριστικό περίπτερο*: Από την κτηματική περιουσία του δημοσίου παραχωρείται,²⁹ το 1990, στην κοινότητα Επιταλίου η χρήση 4 στρ. από δημόσιο ακίνητο που βρίσκεται στην παραλία της αυτής κοινότητας για τη χρήση του ως λυόμενου κοινοτικού αναψυκτηρίου, με αντάλλαγμα 15% επί των ακαθαρίστων εσόδων. Η παραχώρηση γίνεται υπό τον όρο της μη ανέγερσης μόνιμου κτίσματος επί του ακινήτου, σύμφωνα με τους κανόνες της πολεοδομίας. Λειτουργούν τώρα εκεί δύο λυόμενα, τα οποία ενοικιάζονται με πλειστηριασμό.

27. Περιοχή-χαράδρα της Αμαλιάδας, όπου κατασκευάστηκε συστηματικός σκουπιδότοπος (με εγκατάσταση ταφής και αποτέφρωσης), του οποίου η λειτουργία υπό την πίεση των κατοίκων της γύρω περιοχής δεν άρχισε ποτέ.

28. Περιοχή Β5 (Π.Δ. 3/9/1993, ΦΕΚ 116Δ/20/93).

29. Η παραχώρηση διέπεται από το Ν. 973/79 και τον Κανονισμό Συμβάσεων της Κ.Ε.Δ..

Στο πλαίσιο της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εγγείων Βελτιώσεων του Υπουργείου Γεωργίας συνετάγη αναγνωριστική έκθεση εγκατάστασης πειραματικής μονάδας ιχθυοκαλλιέργειας. Για το έργο, το οποίο άρχισε να κατασκευάζεται αλλά στην πορεία εγκαταλείφθηκε, θα γίνει λόγος αργότερα σε ειδικό κεφάλαιο.

Πάμπολλες είναι οι αιτήσεις στη Διεύθυνση Εγγείου Ιδιοκτησίας του Υπουργείου Γεωργίας για παραχώρηση εκτάσεων από την πρώην λιμνοθάλασσα, για ποικίλες δραστηριότητες.

- Ζήτηση έκτασης, για παράδειγμα, από ιδιώτες για ίδρυση μονάδων χελοκαλλιέργειας και πάχυνσης γαρίδας. Αιτιολογικό, πάντα, το όφελος για την εθνική οικονομία και η απασχόληση ανέργων.
- Από το ΠΑΚΟΕ (το 1992), ζήτηση 150 στρ. για κέντρο βιολογικών καλλιεργειών στο δόρειο τμήμα της πρώην λίμνης.
- Από την ίδια την Κοινότητα Επιταλίου (1990), αίτηση για παραχώρηση 1.000 στρ., καθώς και για εκχώρηση του 30% των μισθωμάτων που εισπράττονται ετησίως από τη μίσθωσή της, για τη συνέχιση της παράδοσης του έργου του “Ειδικού Ταμείου Υδρεύσεως και Εξυγιάνσεως Επιταλίου” κ.ο.κ..

Και η συνήθης απάντηση από μέρους της ανωτέρω Διευθυνσης:

- Δεν παραχωρείται από τη Διεύθυνση Γεωργίας η ζητηθείσα έκταση στην πρώην λίμνη Αγουλινίτσα, καθόσον τα συγκεκριμένα τμήματα εκμισθώνονται σε “ακτήμονες” καλλιεργητές και κτηνοτρόφους.